Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları

Füsun ÇOBAN DÖŞKAYA[*]

ORCİD: 0000-0001-8121-4139

Öz

Amerikan Board misyoneri Henry Otis Dwight (1843-1917) Osmanlı Devleti'nde görevli olan Amerikalı misyonerlerin antlaşmalardan kaynaklanan hakları konusunda 1893 yılında bir eser yayımlamıştır. Bu çalışma Henry Otis Dwight ve *Treaty Rights of American Missionaries in Turkey* (Türkiye'deki Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları) isimli kitabı hakkındadır. Board misyoneri ve yazar anne ve babanın çocuğu olarak İstanbul'da doğan Henry Otis Dwight, yirmi dokuz yıl Osmanlı'da misyonerlik yapmıştır. Bu süreç içerisinde Board'un yayın bölümünde yer almış, çok iyi derecedeki Türkçesi sayesinde uzun yıllar Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü'nün düzeltilmesi ile uğraşmış, Osmanlı hükümeti ile olan tüm ilişkilerde misyonların temsilciliğini yapmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ve 1894-1896 Ermeni isyanları boyunca Amerikan Board'un zekâsına ve yeteneklerine güvendiği bir misyoner olmuştur. 1880 yılında papazlığa atanmış, Amherst Kolejinden 1896 yılında Hukuk Doktoru unvanını (LL.D.) almıştır. Henry Otis Dwight, Osmanlı Devleti'nin işleyişini son derece yakından ve iyi bilerek uzun yıllar Board için çalışmıştır. Bu çalışmanın amacı Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan misyonerlik faaliyetlerinin anlaşılmasına katkıda bulunabilmek için bir Board misyonerinin bakış açısıyla Osmanlı'daki Amerikalı misyonerlerin haklarının detaylarına bakmaktır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Board, Misyonerler, Henry Otis Dwight, Osmanlı-ABD İlişkileri

[*] *Dr. Öğr. Ü., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: fusun.doskaya@deu.edu.tr*

Treaty Rights of American Missionaries in the Ottoman State

Füsun ÇOBAN DÖŞKAYA

ORCİD: 0000-0001-8121-4139

Abstract

American Board missionary Henry Otis Dwight (1843-1917) published a book in 1893 on the treaty rights of American missionaries working in the Ottoman Empire. This study is about Henry Otis Dwight and his book entitled *Treaty Rights of American Missionaries in Turkey*. Born in Istanbul to a Board missionary and writer mother and father, Henry Otis Dwight worked as a missionary in the Ottoman Empire for twenty-nine years. During this period, he took part in the publication department of the Board, and due to his excellent knowledge of Turkish, he worked for many years in the correction of the Redhouse's Turkish-English Dictionary and was the representative of the missions in all relations with the Ottoman government. During the 1877-1878 Ottoman-Russian War and the 1894-1896 Armenian revolts, he became a missionary whom the American Board trusted in his intelligence and abilities. He was ordained in 1880 and received LL.D. from Amherst College in 1896. Henry Otis Dwight worked for the Board for many years, knowing the system of the Ottoman State. Therefore, to contribute to the understanding of the American missionary activities in the Ottoman State, this study aims to gain insight into the details of the rights of American missionaries in the Ottoman State from the perspective of a Board missionary.

Keywords: American Board, Missionaries, Henry Otis Dwight, Ottoman-USA Relations

Giriş

Bu çalışmanın[1] amacı Amerikan Board'un Osmanlı Devleti'ndeki misyonerlik faaliyetleri hakkında ülkemizde var olan çalışmalara bir yenisini eklemek ve kurumun misyonerlerini nasıl koruduğu ve yönlendirdiği hakkında bilgi vermektir. İstanbul'da görev yapmış bir Amerikan Board misyoneri olan Rahip Henry Otis Dwight'ın 1893 yılında yayımladığı *Treaty Rights of American Missionaries in Turkey*[2] (Türkiye'deki Amerikalı Misyonerlerin Antlaşmalardan Kaynaklanan Hakları) isimli eseri çalışmanın konusu olarak seçilmiştir. Osmanlı Devleti'nde görev yapan Amerikalı misyonerlerin antlaşmalardan kaynaklanan hakları konusundaki bu eser yayımladığı tarihe kadar olan Osmanlı-ABD ilişkileri ve iki ülke arasında imzalanan antlaşmalar hakkında Rahip Dwight'ın bakış açısından bilgi vermektedir. Kitap hukuk doktorası olan bir misyoner tarafından yazıldığından ve dönem içinde misyonerlerin yaşadığı düşünülen sorunlara değinmesi bakımından incelemeye değerdir. Çalışma kapsamında öncelikle Henry Otis Dwight'ın misyonerlik hayatı ve bazı eserleri üzerinde durulmakta sonrasında ise Osmanlı-ABD tarihinin ana hatları kısaca verilip, Rahip Dwight'ın misyonerlere bakışı ve Amerikalı misyonerlerin antlaşmalardan kaynaklı imtiyaz ve haklarına değinilmektedir.

Henry Otis Dwight'ın bağlı olduğu kısaca Amerikan Board olarak tanınan "Amerika Yabancı Misyon Temsilcileri Birliği" veya "Amerikan Dış Misyonlar Kurulu" (ABCFM), "5 Eylül 1810 tarihinde" Boston'da kurulmuş, zaman içerisinde ABD'nin en güçlü Protestan misyoner örgütü olmuştur[3]. Kurulduğu ilk yıllarda örgüt Amerikan yerlilerini ve Amerika'daki Katolikleri Protestan yapmayı amaçlamış ancak bu hedef daha sonra tüm dünyayı Protestan yapmak olarak değiştirilmiştir.[4] Örgüt misyon bölgelerinde evanjelik çalışmalar yaparak, eğitim, sağlık, iyilikseverlik-yardımseverlik, basın yayın gibi misyonerlik çeşitleri ile Hristiyanlığı yaymaya çalışmıştır.

---

[1] Bu çalışmanın bazı bölümleri 20-21 Ağustos 2021 tarihleri arasında düzenlenen 11. UBAK Kongresinde "Henry Otis Dwight'ın Bakış Açısıyla Osmanlı Devleti'ndeki Amerikalı Misyonerlerin Hakları" başlığı ile sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Metin içinde yer alan çeviriler yazara aittir.

[2] Buradaki "Türkiye" ifadesi tüm metin içerisinde "Osmanlı Devleti" olarak çevrilmiştir.

[3] Henry Otis Dwight, *The Blue Book of Missions for 1905*, Funk & Wagnalls, New York 1905, s. 192.

[4] Detay için bkz: Douglas K. Showalter, "The 1810 Formation of the American Board of Commissioners for Foreign Missions", *The Role of the American Board in the World: Bicentennial Reflections on the Organization's Missionary Work 1810-2010*, (Edit Clifford Putney – Paul T. Burlin), Wipf and Stock, Oregon 2012, s. 1-10.

Bu çalışma içerisinde konu edinilen Henry Otis Dwight, örgütün en önem verdiği misyonerlik çalışmalarından biri olan basın-yayın misyonerliği bölümünde görev almış birisidir. Amerikan Board'un bilginin yayılması için gerekli gördüğü en önemli konulardan biri olan matbaa, misyonerlere büyük kitlelere ulaşmalarında yardımcı olmuştur. Board misyonerleri tarafından Osmanlı'ya yönelik çalışmalar başladığında 1822 yılında Malta'da matbaa kurulmuş,[5] Osmanlı-ABD ilişkilerinin resmî olarak 1830 yılında başlamasından sonra 1833 yılında matbaa İzmir'e taşınmıştır.

Henry Otis Dwight (1843-1917)[6]

1. Henry Otis Dwight (1843-1917): Hayatı, Ailesi ve Eserleri

Misyoner olmanın yanı sıra hukuk doktorasına sahip bir rahip ve yazar olan Henry Otis Dwight, Osmanlı Devleti'nde faaliyet göstermiş öncü Amerikalı misyonerler arasında bulunan ve "Ermenilerin Babası"[7] lakaplı Rahip Harrison Gray

[5] O dönemdeki Malta Matbaası hakkında bilgi için bkz: Nazan Kahraman, "Amerikan Protestan Misyonerlerin Osmanlı Coğrafyasına Yönelik İlk Matbaası: Malta (1822-1833)", *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, C. 7, S.1, Ankara 2020, s. 95-136.

[6] https://consecratedeminence.wordpress.com/2015/04/12/please-let-this-go-the-rounds-henry-otis-dwight-and-the-armenians-1893-96/ 10.06.2021.

[7] Leon Arpee, "An Actual Experiment in Non-Sectarian Missionary Activity", *The American Journal of Theology*, C. 11, 1907, s. 224.

Otis Dwight'ın (1803-1862) ikinci eşinden olan oğludur.[8] Amerikan Board, Ermeniler üzerinde çalışmaya karar verdiğinde örgütün yönlendirmesiyle Ermeniceyi öğrenen ilk Amerikalı misyoner olan babası, misyoner Eli Smith ile beraber 1833 yılında Anadolu'ya görevli olarak bir seyahate çıkmış ve Osmanlı Devleti hakkında Board'a önemli bilgiler toplamış, ilerleyen günlerde Board'un Osmanlı Devleti'nde açacağı istasyon yerlerini tavsiye etmiştir. Babasının bu seyahatinin notlarını içeren kitap[9] daha sonra basılmış ve Board'un Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerinin yol haritasını gösteren önemli bir kaynak olmuştur. Babası Harrison G. O. Dwight'ın[10] Osmanlı'daki idare ve özellikle Hristiyan ve Ermeniler hakkında görüşlerinin yer aldığı eserleri[11] misyonerlik çalışmalarının önemli kaynakları arasındadır.

Henry Otis Dwight'ın annesi Mary Lane Dwight (1811-1860), babası ile ikinci eşi olarak 16 Nisan 1839'da ABD'de evlenmiş ve aynı yıl içerisinde eşiyle İstanbul'a gelmiştir. Amerikan Board'un arşiv kayıtlarında yirmi bir yıl boyunca evli kaldıkları, beş çocuklarının olduğu en büyüğünün yedi en küçüğünün ise on dokuz yaşında vefat ettiği, diğer üç çocuklarının misyoner olarak Osmanlı Devleti'nde çalıştıkları söylenir. Çiftin çocuklarından Bayan Sarah H. D. Riggs[12] kırk yedi, Henry Otis Dwight yirmi dokuz ve Cornelia Dwight altı yıl Osmanlı da görev yapmıştır.[13]

Aynı zamanda bir yazar olan annesi Mary Lane Dwight'ın İngilizce olarak yazdığı ve Ermeniceye de çevrilip birkaç baskısı yapılan *Daily Meditations* (Günlük

---

[8] Detaylı bilgi için bkz: Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Harrison G.O. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16851, http://www.dlir.org/archive/items/show/16851 (10.06.2021).

[9] Eli Smith-Harrison G. O. Dwight, *Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwight in Armenia: Including a Journey through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas,* Crocker and Brewster, Boston 1833.

[10] Harry Gray Otis Dwight hakkında yazılmış bir yüksek lisans tezi için bkz: Pınar Koçak, *Harrison Gray Otis Dwight ve Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri (1830-1862)*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2019.

[11] Harrison G. O. Dwight, *Christianity in Turkey: A Narrative of the Protestant Reformation in the Armenian Church*, J. Nisbet, London 1854; Harrison G. O. Dwight, *Christianity Revived in the East: Or, a Narrative of the Work of God Among the Armenians of Turkey*, Baker and Scribner, New York 1850.

[12] Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah H.D. Riggs," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #17416, http://www.dlir.org/archive/items/show/17416 (10.06.2021).

[13] Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Cornelia P. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16849, http://www.dlir.org/archive/items/show/16849 (10.06.2021).

Meditasyonlar) isimli kitabı, yaşadığı dönemde misyonlar arasında çok popüler olmuştur. Çocuklar için yazılan *Büyük Gerçekler* (Great Truths) isimli kitabı ise Ermeniceye çevirmiştir. Ayrıca eşinin ilk karısı ve 1837 İstanbul veba salgını hakkında yazdığı, *Bayan Elizabeth B. Dwigth'ın Anıları, 1837 Vebasının Kayıtları Dâhil* olarak Türkçeye çevirebileceğimiz (*Memoir of Mrs. Elizabeth B. Dwight, Including an Account of the Plague of 1837*) kitabın yazarı olarak kocası Harrison D. Dwight gözükse de bu kitabı da derleyen kendisidir. Kitabın giriş bölümünde eşi Harrison G. O. Dwight, kitabın o dönemde henüz evli olmadıkları için "Andover'dan Miss Mary Lane Osgood"[14] tarafından düzenlendiğini belirtmiştir. "Neredeyse tüm misyonerlik yaşamı boyunca alışılagelmedik bir biçimde sağlıklı olan" Mary Lane Dwight 1860 yılında İstanbul'da elli yaşında kanserden ölmüştür.[15]

Osmanlı Devleti'nde görev yapan Board misyoneri ve yazar anne ve babanın çocuğu olarak 3 Haziran 1843 tarihinde İstanbul'da doğan Henry Otis Dwight, yukarıda da belirtildiği gibi otuz yıla yakın bir süre Osmanlı'da misyonerlik yapmış ve hayatını buna adamıştır. Amerikan Board arşivinde yer alan "Memorial Book" (Anı Kitabı) kayıtlarında kendisi hakkında Ohio, Wesleyan Üniversitesinde eğitim görürken, 1861 de ABD'de iç savaşın çıkması üzerine orduya katıldığı ve 1861-1865 yılları arasında Amerikan ordusunda görev yaptığı bilgileri yer alır.[16]

Henry Otis Dwight, İç Savaş bittikten sonra Kongregasyonal Kilise'ye atanmış, 28 Mart 1867 tarihinde kendisi gibi, Amerikan Board misyoneri ebeveynlerin çocuğu olarak Osmanlı Devleti'nde (Trabzon'da) doğan Mary A. Bliss[17] ile evlenmiş ve eşiyle beraber misyonun ticari temsilcisi olarak İstanbul'a dönmüştür. İstanbul misyonunda

---

[14] Harrison G. O. Dwight, *Memoir of Mrs. Elizabeth B. Dwight, Including an Account of the Plague of 1837*, M. W. Dodd, New York 1840, s. 11.

[15] Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary L. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16855, http://www.dlir.org/archive/items/show/16855 (10.06.2021)

[16] Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Henry O. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16852, http://www.dlir.org/archive/items/show/16852 (10.06.2021).

[17] Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary A. B. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16854, http://www.dlir.org/archive/items/show/16854 (10.06.2021)

"Türkçe yayınların editörlüğünü" yapmış olan Henry O. Dwight için "hayatının en önemli çalışması Türkçe edebi eserlerdir" [18] diye belirtilmektedir.

Henry Otis Dwight İstanbul'da beş yıl misyonun ticari temsilcisi olarak çalışmasının ardından uzun yıllar emek vereceği örgütün yayın departmanına geçmiştir. "Çok iyi derecedeki Türkçesi sayesinde" burada "altı yıl boyunca 100.000 tanımdan oluşan ve 1890 yılında basılan Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü'nün düzeltilmesi" üzerine çalışmıştır. Ayrıca "Osmanlı hükümeti ile olan tüm ilişkilerde Board misyonlarının temsilciliğini" yapmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ve 1894-1896 Ermeni isyanları süresince Amerikan Board'un kendisine güvendiği bir misyoner olmuştur. Osmanlı-Rus Harbi hakkındaki notlarından oluşan *Turkish Life in War-time* (Savaş Zamanında Türk Yaşamı)[19] isimli eseri kaleme almıştır. Yine Board'un arşiv belgelerine göre 1880 yılında papazlığa atanmış, 1896 yılına gelindiğinde ise Amherst Kolejinden Hukuk Doktoru unvanını (LL.D.) almıştır. 1899 yılında ABD'ye dönmüş, 1901 yılında "Osmanlı'daki yayın departmanının imkânlarının yetersizliği yüzünden"[20] Board'dan ayrılmıştır. Aynı yıl içerisinde *Constantinople and Its Problems: Its Peoples, Customs, Religions and Progress* (İstanbul ve Sorunları: İnsanları, Dinleri ve İlerleyişi)[21] isimli kitabı yayımlanmıştır. Ayrıca, Hristiyan bir Kürt'ün hikâyesini anlattığı *A Moslem Sir Galahad* (Müslüman Bay Galahad)[22] isimli eseri mevcuttur. Board görevinden sonra bir süre New York'ta Misyonlar Bürosunun (Bureau of Missions) sekreteri olarak çalışmıştır. 1905 ve 1907 yıllarına ait *Blue Book of Missions* (Misyonların Mavi Kitabı)[23] kitaplarının editörlüklerini yapmıştır. 1910 yılında iki yazarla birlikte *The Encyclopedia of Missions: Descriptive, Historical, Biographical, Statistical* (Misyonlar Ansiklopedisi: Açıklayıcı, Tarihsel, Biyografik, İstatistiksel)[24] isimli kitabı çıkmıştır. Misyonlar Bürosundaki görevinden sonra Amerikan İncil

[18] *Missionary Review of the World* (January to December 1917), "Henry Otis Dwight", Missionary Review Publishing Company Inc, New York 1917, s. 558.
[19] Henry O. Dwight, *Turkish Life in War Time*, Charles Scribner's Sons, New York 1881.
[20] "Memorial records for Henry O. Dwight", a.g.e., s.1
[21] Henry O. Dwight, *Constantinople and Its Problems: Its Peoples, Customs, Religions and Progress*, Oliphant, Anderson and Ferrier, London 1901.
[22] Henry O. Dwight, *A Moslem Sir Galahad: A Present Day Story of Islam in Turkey*, Fleming H. Revell Company, New York 1913.
[23] Henry O. Dwight, *The Blue Book of Missions for 1907*, Funk & Wagnalls, New York 1907; Henry O. Dwight, *The Blue Book of Missions for 1905*, Funk & Wagnalls, New York 1905.
[24] Henry O. DWIGHT, H. A. Jr., TUPPER ve E. M., BLISS, *The Encyclopedia of Missions: Descriptive, Historical, Biographical, Statistical*, 2. baskı. Funk & Wagnalls Company, New York 1910.

Cemiyeti'nin (American Bible Society) "kayıt sekreterliğini" [25] yapmıştır. 1916 yılında *Centennial History of the American Bible Society* (Amerikan İncil Cemiyeti'nin Yüzüncü Yıl Tarihi)[26] isimli kitabını yayımlamış, 20 Haziran 1917 yılında Roselle, New Jersey'de vefat etmiştir.

Henry Otis Dwight yaşamı boyunca dört kez evlenmiştir. İkinci karısı Ardelle Maria Griswold Dwight ile 1874'te evlenmiş eşi 1884'te ölmüştür.[27] Evlendiklerinde eşinin üç, kendisinin iki kızı vardır. Evlendiklerinden bir yıl sonra çocukları Harrison Griswold Dwight 6 Ağustos 1875 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Oğlu Amherst Kolejinden mezun olduktan sonra konsolosluk hizmetine girmiş, Holyoke Massachusetts'te 1959 yılında vefat etmiştir. Amherst Kolejinde oğlunun kendi adıyla arşivi bulunmaktadır.[28]

Henry O. Dwight üçüncü evliliğini ise 1887 yılında ilk eşinin kız kardeşi olan Isabella P. B. Dwight ile yapmıştır.[29] 1894 yılında bu eşinin de vefat etmesinin ardından dördüncü eşi olan Bayan Frances W. Mulford ile evlenmiştir.

2. Osmanlı-ABD İlişkilerinin Kısa Tarihi

Henry Otis Dwight'ın çalışmanın konusu olan *Türkiye'deki Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları* isimli eserinde değindiği konuların daha iyi anlaşılabilmesi için, bu bölümünde Osmanlı-ABD diplomatik ilişkileri hakkında kısa bilgi verilmekte, yazarın eserinde değineceği antlaşmalar hakkında bilgi verilmektedir.

---

[25] "Memorial records for Henry O. Dwight", a.g.e., s.1.
[26] Henry O. Dwight, *Centennial History of the American Bible Society*. V. 1, Macmillan, New York 1916.
[27] Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ardelle M.G. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16848, http://www.dlir.org/archive/items/show/16848 (10.06.2021)
[28] Harrison Griswold Dwight'ın arşivi hakkında bkz: Amherst College, Archives & Special Collections "Harrison Griswold Dwight (AC 1898) Papers", https://archivesspace.amherst.edu/repositories/2/resources/23 20.06.2021.
[29] Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Isabella P. B. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16853, http://www.dlir.org/archive/items/show/16853 (10.06.2021).

Bölüm içerisinde Osmanlı-ABD ilişkileri[30], iki ülke arasındaki ilişkilerin resmî olarak başladığı 1830 yılına kadar olan dönem ve 1830 tarihinden ilişkilerin kesildiği 1917 tarihine kadar olan dönem üzerinden ele alınmıştır.[31]

İki ülkenin yaklaşık resmî iki yüz yıllık ilişkisi boyunca ABD, Türkiye ve çevre coğrafyası ile hep ilgili olmuş, bölgesel konular ikili ilişkileri etkilemiştir. Genellikle Osmanlı-ABD ilişkilerinin tarihi "ABD'nin Kuzey Afrika bölgesinde Osmanlı'ya bağlı devletçiklerle ticari ilişkiler kurmaya başladığı 1770'lerden itibaren başlatılır. Bu dönem öncesinde, coğrafi uzaklık nedeniyle iki devlet ve toplum arasında herhangi bir ilişki kurulamamıştır"[32].

ABD daha bağımsızlığını ilan etmeden önce "İngiliz kolonisiyken Osmanlı Devleti ve özellikle İzmir Limanı ile ilgilenen ilk kişiler tüccarlar" olmuştur (Trask, 1971: 3). 1783 yılında ABD kurulduğunda Osmanlı İmparatorluğu gerileme dönemine girmiştir. ABD, kurulduğu dönemden itibaren Osmanlı Devleti ile hep ticaret yapmayı istemiş ve bunun için çaba göstermiştir. 18. yüzyılın sonlarında bu yüzden Osmanlı-ABD ilişkileri en temel anlamda ticaret alanında şekillenmiş, bu dönemlerde "ABD gazetelerinde incir ve diğer Türk mallarının reklamları"[33] yapılmıştır.

---

[30] Osmanlı-ABD ilişkilerini konu alan eserlerden bazıları için bkz: Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991; Yavuz Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6, S.1, Kırşehir 2005, s. 227-240; Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenle*ri, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015; Orhan F. Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, C. 2, Ankara 1987, s. 927-947; Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.8, Ankara 1967, s. 287-321; Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, Ankara 1964, s.175-213; Akdes Nimet Kurat, *Türk-ABD Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Doğuş Matbaası, Ankara 1959; Özgür Yıldız "ABCFM (Amerikan Board) Arşivleri'nin Osmanlı-Amerikan İlişkileri Bağlamında Değerlendirilmesi", *Tarih Okulu Dergisi*, C.9, S.27, İzmir 2016, s. 519-541; L. Lucile Morse, *Relations Between the United States and the Ottoman Empire*, Ph. D. Thesis, Clark University, 1924; Leland James Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930: An Economic Interpretation*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1932; James A. Field Jr., *America and the Mediterranean World, 1776-1882*, Princeton University Press, Princeton 1969.

[31] 1830 Antlaşması öncesi Osmanlı-ABD ilişkileri hakkında yapılan çalışmalardan bazıları için bkz: Selda Kayapınar, "1830 Osmanlı-ABD Ticaret Antlaşması Öncesi' Amerika'nın Diplomasi Girişimleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 51, Kütahya 2017, s. 39-56; Walter L. Wright, Jr., *American Relations with Turkey to 1831*, Ph.D. Thesis, Princeton University 1928.

[32] Ozan Örmeci, "Türk-Amerikan İlişkileri: Mazisi ve Güncel Durumu", 12 Mart 2019 tarihinde Marmara Üniversitesinde düzenlenen 2. Siyaset ve Diplomasi Okulunda sunulan Bildiri, İstanbul 2019, s.2.

[33] Roger R. Trask, *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform, 1914-1939*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1971, s. 3.

ABD bağımsızlığını aldıktan sonra İngiltere, Amerikan gemileri üzerindeki himayesini kaldırmış ve İngiltere ile ticari ilişkiler kesilmiştir. Ayrıca bu dönem içinde Fransa ve İspanya ile gümrük problemlerinin yaşanması da ABD için Akdeniz ticaretinin önemli bir konuma gelmesine neden olmuştur. ABD de bu tarihten sonra Akdeniz'de ve Kuzey Afrika bölgesinde varlık gösterebilmek için bölgeye atanmış yeniçerilerin oluşturduğu Garp Ocakları ile antlaşmalar yapmıştır.[34] "Bu anlaşmalara göre, ABD gemilerinin bölgede serbestçe ticaret yapmalarına engel olunmayacak, ABD hükümetleri de Garp Ocaklarına her yıl vergi verecektir"[35]. "1801-1815 döneminde ABD gemileri ile bölgedeki korsanlar arasında birçok ufak çaplı çatışma yaşanmış ve bu çatışmalara "Berberi Savaşları" (*Barbary Wars*) adı verilmiştir"[36].

"1780'lerin sonlarında İngiliz *Levant Company* himayesi altında çalışan New England bölgesi gemi kaptanları ve tüccarları" ilk ilişkileri başlatanlar olmuşlarsa da ABD'nin Osmanlı Devleti'ne asıl girişini sağlayanlar, tüccarların gemileriyle Osmanlı'ya gelen misyonerlerdir.[37] Osmanlı Devleti'ne giden tüccarları takip eden misyonerler ikili ilişkilerde ticaretin yanı sıra misyonerlik faaliyetlerinin de belirleyici olmasına neden olmuşlardır. Osmanlı'nın çok kültürlü yapısı, hoşgörü politikası ve yabancılara tanığı avantajlar Osmanlı'yı misyonerler için uygun bir alan hâline getirmiştir.

Amerikan Board misyonerlik örgütü, Osmanlı Devleti'ne misyonerlerini gönderme kararı aldığında Osmanlı hâlen dünyanın önde gelen büyük güçleri arasındadır. Amerikan yaşam tarzının da yayılmasını hedefleyen misyonerlik çalışmaları ile 15 Ocak 1820 tarihinde Amerikan Board'un ilk misyonerleri Rahip Pliny Fisk ve Levi Parsons İzmir'e gelmişlerdir.[38] Amerikan misyonerleri 1830 tarihine kadar

---

[34] Yılmaz, Dalkanat, *Osmanlı İmparatorluğu Garp Ocakları ile ABD Arasındaki Deniz Antlaşmaları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.
[35] S. Kayapınar, a.g.e., s. 53.
[36] O. Örmeci, agb, s. 3.
[37] Cemal Yetkiner, "İstanbul'da Bir Cemaatin Doğuşu: William Goodell ve Amerikan Protestan Misyonu", *Akademik Orta Doğu*, C.3, S.1, 2008, s. 135.
[38] Pliny Fisk ve Levi Parsons hakkında detaylı bilgi için bkz: Ayşe Aksu, *Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner Levi Parsons ve Pliny Fisk'in Anadolu ve Kudüs Seyahat Raporları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

Osmanlı'da İngiltere'nin himayesinde olmuşlar ve onların verdikleri koruma belgeleri ile faaliyetlerine devam etmişlerdir.

"Woodmans ve Offley isimli ticaret firması 1811'de İzmir'de ilk Amerikan Ticaret Evini kurmuştur...Ticaret genişleyip arttıkça ABD Dış İşleri Bakanlığı Osmanlı ile ticari bir antlaşma yapılmasının ve bir konsolos atanması ihtiyacının farkına varmıştır"[39]. İkili ilişkilerin resmî olarak başlamasından bir yıl önce "1829 yılında Amerikan Board'un üst yönetimi Anadolu'da Ermenilere yönelik çalışma yapma kararını almıştır"[40]. Gözünü Ermenilere çeviren Board, 1830'lı yılların başlarında William Goodell'i Beyrut'tan İstanbul'a, Henry Otis Dwight'ın babası Harrison Gray Otis Dwight ve Eli Smith'i ise, Anadolu'ya ve İran'a araştırma gezisine göndermiş, bu üçlü bir yıl sonra Türkiye misyonunu kurmuşlardır.[41] Bundan sonra Amerikan misyonerleri Anadolu'ya kısa süre içinde hızla yayılmışlardır.

1830 Antlaşmasının imzalanması öncesinde yaşanan Yunan ayaklanması, Navarin'de Osmanlı donanmanın yakılması ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yarattığı karmaşa ortamı, yaklaşık kırk yılı aşkın süredir Osmanlı Devleti etrafında dolaşan ABD için bir fırsat yaratmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti de kendine Avrupa dışında bir müttefik arayışına girmiş ve savaş gemileri inşa ettirmek istemiştir. "İlk resmî diplomatik temas ve tanıma eylemi, 11 Şubat 1830'da Kaptan James Biddle, David Offley ve Charles Rhind'dan oluşan ABD'li bir müzakere ekibinin Türk Hariciye Nazırı'na güven mektubu sunmasıyla meydana gelmiştir"[42]. Bu ortam içerisinde 7 Mayıs 1830 tarihinde Osmanlı Devleti ile ABD arasında *Seyrisefain ve Ticaret Antlaşması* imzalanmış, ilişkiler resmî bir hüviyet kazanmıştır. Antlaşmayı onaylamak üzere 1831 yılının Ekim ayında ABD'den David Porter gönderilmiş ve Osmanlı'da ABD'yi temsil eden en üst yetkili kişi olarak on iki yıl görev yapmıştır.

---

[39] R. R. Trask, a.g.e., s. 4.
[40] Türkmen Töreli-Füsun Çoban Döşkaya, "Amerikan Board Misyoneri Olive L. Parmelee Andrus ve Mardin", *Geçmişten Günümüze Tarihten İzler*, (Edit. Doğan Karacoşkun ve Osman Köse), Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s. 203.
[41] Mehmet Şahin, "Amerikalı Misyonerler Örgütünün Kısa Tarihi", *Wilson Amos Farnsworth: Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi (1853-1903)*, (Edit. ve çev. M. Şahin), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 17.
[42] ABD Ankara Büyükelçiliği, "ABD – Türkiye İlişkilerinin Tarihine Bir Bakış", https://tr.usembassy.gov/tr/our-relationship-tr/policy-history-tr/io-tr/ 20.07.2021. s. 1.

1830 antlaşması Amerikan çıkarlarına hizmet eden bir anlaşma olmuştur. Genellikle ticaret antlaşması olarak bilinse de 1830 antlaşması bir kapitülasyon antlaşmasıdır.[43] "En ziyade müsaadeye mazhar millet" (the most favored nation) ilkesini Osmanlı'ya kabul ettirmiştir. Bu antlaşma ile Amerikalı tüccarlara, Osmanlı'da bulunan Amerikan vatandaşlarına önemli imtiyazlar verilmiş ancak antlaşma Osmanlı ekonomisini kötüleştirmiştir. İlişkiler ticari malların satışı ve misyoner okulları konuları temelinde yürütülmüştür. Başlangıçta sadece din alanında etkinlik gösteren misyonerler, zamanla başta eğitim olmak üzere her alana yayılmışlardır. Amerikan Kongresi'nin 1823 tarihinde kabul ettiği "Monroe Doktrini" ile ABD'nin emperyalist bir güç olarak gözünü dışarı çevirdiği 1898 tarihine kadar ABD, diğer ülkelerin siyasi işlerine karışmama görüntüsü altında ticaretini geliştirmeyi amaçlamış ve misyonerleri vasıtasıyla bilgi toplamaya ve güçlenmeye devam etmiştir.

1830 Antlaşmasının Türkçe orijinalinde, Osmanlı Devleti sınırları içinde suç işleyen ABD vatandaşlarının yargılanması ve cezalandırılmasının kendi makamlarınca yapılacağı, sadece cezanın infazının Amerikan elçi ve konsoloslarına bırakılacağı yer almaktadır. Ancak metin İngilizceye çevrildiğinde yargılama ve cezalandırma yetkilerinin de Amerikan makamlarına verildiği görülmüştür. Bunun üzerine Babıâli bunun çeviri yanlışlığından kaynaklandığını söyleyerek bu yetkileri ABD elçi ve konsoloslarına vermek istememiş ve iki devlet arasında anlaşmazlıklar sürüp gitmiştir.[44]

Bu arada 3 Kasım 1839 tarihinde Sultan Abdülmecid döneminde Gülhane Parkı'nda yayınlanan *Tanzimat Fermanı* yabancılara önemli haklar tanımıştır. Avrupa'nın Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını önlemek ve gayrimüslimleri devlete bağlayıp azınlık isyanlarını önlemek gibi amaçlarla ilan edilen bu düzenlemeden ABD vatandaşları da yararlanmışlardır.

Yine Sultan Abdülmecid zamanında Avrupa devletlerinin arzuları doğrultusunda 27 Şubat 1856 tarihinde ilan edinen *Islahat Fermanı* ile de devlet içindeki yabancılara

---

[43] Osman Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s. 15.

[44] Haluk, Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Sevinç Matbaası, Ankara 1961.

yönelik haklar arttırılmış, reformlar genişletilmiştir. Islahat Fermanı'nın tüm toplumlara okul açma yetkisi vermesi, Osmanlı sınırları içinde mülk satın almalarına olanak sağlaması en çok misyonerlerin işine gelmiştir.

1830 Antlaşması zamanın gereklerine uymamaya başlayınca, eski koşullar artık çağın gereksinimlerini karşılamıyor diye Babıâli 13 Şubat 1862 tarihinde ABD ile ikinci bir *Seyrisefain ve Ticaret Antlaşması* imzalamıştır. Aslında 1830 ve 1862 Antlaşmaları hem ticari, hem siyasi en önemlisi de Amerikalıların özellikle de Amerikalı misyonerlerin Osmanlı'da yerleşmelerini sağlayan antlaşmalardır. Birinci antlaşmada yer alan "en ziyade müsaadeye mazhar ülke" prensibi bu antlaşmada da yer almış ABD Osmanlı Devleti üzerindeki siyasal baskılarını böylelikle sürdürmeye devam etmiştir. Antlaşma iki devlet "arasındaki ticari münasebetleri çok ayrıntılı bir şekilde"[45] düzenlemiş ancak bu da "uzun ömürlü olmamış, Babıâli gümrük resimlerini yeniden düzenlemek istediği için, 1884 yılında antlaşmayı tek taraflı olarak yürürlükten kaldırmıştır"[46]. 1867 yılına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti ABD'de Osmanlı Sefaretini açmıştır.[47]

11 Ağustos 1874 tarihinde iki devlet arasında beş yıllığına imzalanan *Suçluların İadesi Antlaşması* ve "uzunca bir macera geçiren"[48] *Tabiiyet* antlaşması imzalanmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti, ABD isteklerini yaptığı bir açıklama ile etkisiz hâle getirince bu antlaşma ABD tarafından yürürlüğe konmamıştır.

Babıâli 1860 yıllarından başlayarak misyonerlerin çalışmalarını denetlemek ve daha sonraları da Türk olmayan unsurlarda milliyetçilik şuuru uyandırmasından korktuğu ve Ermeni ayaklanmalarını desteklediklerini tespit ettiği Amerikan okullarını kapatmak isteyince, Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devlet arasında Birinci Cihan Savaşına kadar süren anlaşmazlıklar çıkmıştır.[49]

---

[45] F. Armaoğlu, a.g.e., s. 7.
[46] H. Ülman, a.g.e., s. 5.
[47] 1860-1880 arası detaylı ilişkiler için bkz: Howard J. Kerner, *Turco-American Diplomatic Relations, 1860-1880*, Ph.D. Thesis, Georgetown University, 1948.
[48] F. Armaoğlu, a.g.e., s. 17.
[49] H. Ülman, a.g.e., s. 5.

19. yüzyılın son yıllarında ABD'nin isteği ve önceliği Osmanlı'daki misyonerlerini korumak olmuştur.[50] Bunun bir sonucu olarak 1906 yılında "Amerikan Sefarethanesi 18 Haziran 1906'da Büyükelçilik mertebesine yükseltilmiş, John G. A. Leishman 5 Ekim 1906 tarihinde Büyükelçi sıfatıyla güven mektubu sunmuştur"[51].

İki ülke ilişkisi I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın Almanya'nın yanında savaşa girmesi ve 6 Nisan 1917 tarihinde ABD'nin Almanya'ya karşı savaş açması sonucunda sekteye uğramıştır. Osmanlı Devleti 20 Nisan 1917 tarihinde ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiş ve 17 Şubat 1927'ye kadar iki ülke arasında diplomatik ilişki olmamıştır.

"Birinci Dünya Savaşı öncesinde, iki devlet de ikili ilişkilerde birbirine yakın dostu veya önemli bir diplomatik veya ticari ortağı olarak bakmamıştır"[52]. Osmanlı döneminde ilişkilerin "gayri siyasi olması" ve "ticari alanda yoğunlaşması" aslında sadece 1830'a kadar devam etmemiş, iki ülke arasındaki ticari ilişkiler ancak II. Dünya Savaşı sonucunda siyasi bir zeminine oturmuştur. "Suçluların İadesi", "Tabiiyet" gibi konuları da bu ticari alan içinde mütalea etmek gerekir"[53].

3. Henry Otis Dwight'a Göre Misyonerlik

Henry Otis Dwight yazılarında Türkiye'yi yani Osmanlı Devletini yuvası olarak gördüğünü söyler. Ülkeyi çok son derece iyi tanımakta ve bir misyoner olduğu için de kendisinin dediği gibi nasıl "gevezelik edeceğini" ve nasıl bilgi alınacağını ve bu bilgilerin nasıl rapor edileceğini bilen birisidir. Onun en başından beri amacı "büyük resmi hiçbir zaman gözden kaçırmamaktır". Bir başka ifadeyle, "sürüsü olarak

[50] Osmanlı Devleti'nde ABD vatandaşlarının hukuku hakkında bkz: Haluk Selvi ve Kurtuluş Demirkol, "Osmanlı Devleti'nde Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlarının Hukuku ve Karşılaşılan Bazı Problemler", *History Studies*, C.4, Özel Sayı, Samsun 2012, s. 327-349.
[51] ABD Ankara Büyükelçiliği, s.1.
[52] R. R. Trask, a.g.e., s. 3.
[53] F. Armaoğlu, a.g.e., s. ix.

adlandırdığı Ermenilerin ve uçsuz bucaksız bir imparatorlukta tehlikeli bir şekilde konuşlanmış olan misyonerlerin korunması onun hep birinci önceliği olmuştur"[54].

Misyonerler hakkındaki görüşleri şöyledir:

Misyonerler vatandaş olarak haklara sahiptirler ve bu haklar misyoner oldukları için kaybedilmez. Misyonerlerin kendi bağlı oldukları hükümete olduğu kadar geçici ikamet ettikleri ülkenin hükümetine karşı da görevleri vardır. Bu görevlerin iyi bilinmesi gerekir. Haklar genellikle incelenmeden bilinir. Kendi ulusal alanlarının dışında bulunan misyonerler ya (1) Afrika'nın birçok yerinde, Yeni Gine'de ve diğer birkaç bölgede olduğu gibi barbar veya yarı barbar idareciler tarafından yönetilen topraklarda veya (2) ikamet eden yabancıların haklarını korumakla yükümlü medeni hükümetler altındaki topraklarda ikamet edeceklerdir. Barbar ülkelerdeki misyonerler riski kabul ederek giderler ve Hristiyanlığa döndürmeye çalıştıkları kabilelerin reisleriyle kendi anlaşmalarını yaparlar. Misyonerler ve din değiştiren yerliler öldürülebilir veya hapsedilebilir ve hiçbir yerel hükümetin müdahale etmesi beklenemez veya istenmez... Bağımsız ve medeni yabancı devletlerde misyonerlerin çalışmalarını yerel yönetim ve kanunlarını gerektiği gibi kabul ederek ve onlara itaat ederek sürdürmeleri esastır…Antlaşmaların yabancıların hak ve imtiyazlarını düzenlediği ülkelerde, misyonerin bu anlaşmalar uyarınca belirli hakları vardır; hükümetinin, uyrukları için antlaşmalarla güvence altına aldığı korumadan yararlanır; ancak yerel yetkililerin bilgisizliği veya kasıtlı davranışlarıyla tehlikeli bir şekilde göz ardı edilmedikçe haklarını zorlamamak konusunda akıllıca davranacaktır. Çünkü kendi hükümetinin resmi etkisinin uygulanması için meşru bir alan vardır. Antlaşma hakları ihlal edilirse, kendi haysiyeti için, uyrukları saldırıya uğrayan hükümet, anlaşmaya uygun olarak yasa ve düzeni korumak için yetkili makamlara başvurmaya ve itiraz etmeye zorlanır. Mahalli makamlar, bir hırsızı veya bir katili, her ne kadar bu durum misyonu tatmin etmese de kendi halkları arasında adaleti sağlamak için cezalandırmakla yükümlüdürler.... Mülkün tahrip olması durumunda tazminatı kabul etmek akıllıca ve doğru olabilir; ancak can kaybının telafisi olamaz. "Kan parası" misyoner tarafından her zaman reddedilmelidir…Misyonerler görev olarak, din

[54] *Consecrated Eminence*, agm, s. 2.

değiştirttikleri için konsolosluk koruması istemekten kaçınmalıdır…Din değiştiren yerlileri milliyeti ve sorumluluklarından uzaklaştıracak hiçbir müdahale yapılmamalıdır. Ancak, Kırım Savaşından bu yana İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde yaptığı gibi, Hristiyan güçlerin genel bir şekilde din özgürlüğü için baskı yapmaları mantıklıdır. Türkiye varlığını sürdürmesini o dönemde İngiltere ve Fransa'nın müdahalesine borçludur ve İngiliz Hükümeti orada tam bir din özgürlüğü konusunda ısrar etmiştir.[55] [56]

Aynı dönemi inceleyen İngiliz tarihçi Jeremy Salt'a göre ise Osmanlı'daki "misyonerlerin davranışları çoğu zaman düşüncesiz ve kışkırtıcı, en iyimser bakışla safça ve tecrübesizce" dir. Misyonerler "kendilerine tanınan ayrıcalıkları hak gibi" görmüşler "Türkler ve İslamiyet hakkında her şeyin söylenebileceğine" inanmışlardır.[57] Ayrıca "pek çoğu kendilerine tanınan ayrıcalığa minnet duymazdı, bunu hak olarak görürdü ve Sultan'dan daha fazla ayrıcalık koparmak için bir neden gibi kullanırdı" (2015: 193).

Bazı Ermeniler vatandaş olmak için, bazıları siyasi suçlarından kaçarak sığınmak için ABD'ye gidiyordu. Misyonerler de Osmanlı Ermenilerinin Amerikan vatandaşlığına geçmelerine destek oluyorlardı. Çünkü misyonerler sadece eğitim vermek ya da Ermenileri kendi mezheplerine geçmeye ikna etmek için değil, aynı zamanda "Hıristiyanları Türk yönetiminden kurtaracak kahramanlar" yetiştirmeyi de hedeflemişlerdi. Bu niyetlerini gizli ve açık olarak defalarca yazdıkları raporlarda dile getirdikleri biliniyordu.[58]

4. Henry O. Dwight'a Göre Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları:

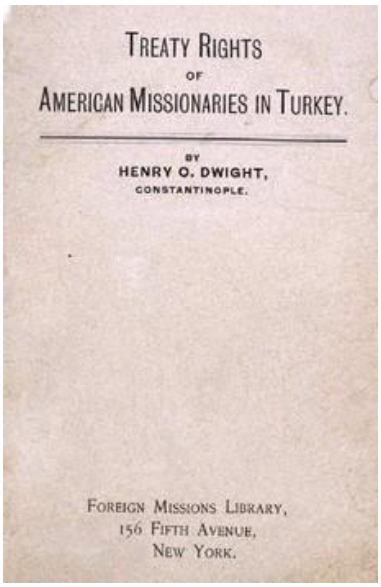
[55] H. O. Dwight, 1905, s. 203-205
[56] Henry O. Dwight burada yazdıklarını Eugene Stock, *A Short Handbook of Missions*. London, New York: Longmans, Green and Co, 1904 isimli eserden derlediğini belirtir.
[57] Jeremy Salt, *Emperyalizm, Evanjelizm ve Osmanlı Ermenileri: 1878-1896*, (çev. Kadriye. Göksel), Tarih ve Kuram Yayınları, İstanbul 2015, s. 14-15.
[58] H. Selvi- K. Demirkol, a.g.m., s. 339.

Henry O. Dwight Osmanlı'da 1876-1909 arasında tahtta bulunan Abdülhamid'in yönetimi sırasında İstanbul'da Board misyoneri olarak yaşamış, Abdülhamid tahttan indirildikten bir yıl sonra Board görevinden ayrılıp çalışmalarına ABD'de devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı dönemlerinden birine tanıklık etmiş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1894-1896 Ermeni ayaklanmaları sırasında, çok aktif bir misyoner olarak ülkesine bilgi aktarmış, kitaplar yazmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde ele alınan 1893 basımlı *Türkiye'deki Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları* isimli eseri Osmanlı Devleti'ndeki Amerikalı misyonerlerin antlaşmalardan kaynaklanan hak ve imtiyazlarını konu edinmektedir. Yazar tüm eser boyunca Osmanlı Devleti üzerinde giderek artan Amerikan etkisinin, misyoner haklarının korunması ile doğru orantılı olarak gelişmediğini gösterme gayreti içerisine girer. Misyonerlerin okul, matbaa, hastane gibi kurumları üzerinden ayakta kalabildiklerini söylerken, onların bu faaliyetlerini kısıtlama veya sonlandırma gayreti içinde gördüğü Osmanlı hükümetini suçlar.

Uzun bir tartışmadan oluşan kitap karşılaştırmalarla doludur ve eleştirel bir dile sahiptir. Henry O. Dwight'ın eserini Amerikalı misyonerleri sahip oldukları haklar hakkında bilinçlendirmek üzere yazdığı görülmektedir. Ona göre "son zamanlarda Osmanlı hükümeti tarafından alınan çeşitli tedbirler, misyoner haklarının varlığını inkâr etmektedir ve bu konuda genel bir bilgi eksikliği vardır"[59].

[59] Henry O. Dwight, *Treaty Rights of American Missionaries in Turkey*, Foreign Missions Library, New York 1893, s. 20.

TREATY RIGHTS
OF
AMERICAN MISSIONARIES IN TURKEY.

BY
HENRY O. DWIGHT,
CONSTANTINOPLE.

FOREIGN MISSIONS LIBRARY,
156 FIFTH AVENUE,
NEW YORK.

Türkiye'deki Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları[60]

Kitap içerisinde giriş bölümünde yazar İslam dininin gayrimüslimlere sağladığı haklar ve 1453 Hoşgörü Fermanının sağladığı imtiyazlar üzerinden konuyu takdim eder.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldığı zaman, kentte yaşayan Rumlara ve öteki yabancılara kendi töreleri, gelenekleri ve dinlerinde serbest olma iznini verdi, Cenevizlilere ve Venediklilere Bizanslıların verdiği imtiyazları bazı küçük kısıtlamalarla aynen tanıdı.[61]

Fatih Sultan Mehmet'in bu davranışı yazarın kitap içinde Amerikalı misyoner haklarını dayandırdığı temel konulardan biridir. Yabancılara verilen ibadet ve dini törenlerini serbestçe yerine getirebilme hakkı, can ve mallarının dokunulmazlıklarının güvence altına alınma hakkı gibi tarihten gelen haklardan bahsederek konuya girer. *Misyonerlerin yayın ve eğitim işletmeleri ve yoksullara yönelik ücretsiz tıbbi tedavi ve ücretsiz eğitim çalışmaları, evlerinde dini hizmetler yürütme uygulamaları bu emir uyarınca 1824 yılına kadar başlatılmıştı"*[62] der. 1824 ile 1864 yılları arasında altmış yıl boyunca misyonerlerin sahip oldukları ayrıcalıklarını kendi çabaları sayesinde ve

[60] Dwight, *Treaty*, s.1.
[61] İ. Hakkı Paşa "Kapitülasyonlar Yahut Uhud-u Kadime", İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanın Mecmuası, İstanbul 1326/1909, s. 15 den aktaran O. Nebioğlu, a.g.e., s. 10.
[62] H. O. Dwight, Treaty, s. 1.

Hristiyan güçlerin ısrarı ile koruduklarını, Osmanlı Devleti'nin bunların kabulünde gönülsüz olduğunu belirtir.[63]

Misyonerlerin ibadet hakkı, okulları ve yayın ayrıcalıklarının Türk hukukunun ve kullanımının eski ilkeleri tarafından yetkilendirildiğini söyler. 1830 Antlaşmasının ve yürürlükte olduğu dönemde 1862 Antlaşmasının misyonerlerin ve işletmelerinin haklarının koruyucuları olduğunu daha sonra bu görevin 1878'deki Berlin Antlaşması ile üstlenildiğini aktarır.

Yazar kitapta, Osmanlı Devleti'ndeki Amerikalı misyonerlerin antlaşmalardan kaynaklanan haklarını "Kapitülasyonların Kökeni ve Tasarımı", "Kapitülasyonların Sağladığı ve Misyonerlerin İşletmelerini Koruduğu İddia Edilen Dokunulmazlıkların Niteliği" ve "Yukarıdaki iddiaları kanıtlayan Osmanlı hükümetinin Kararnameleri (decrees), Kanun Hükmünde Kararnameleri (enactments), Kullanımları ve Uluslararası Antlaşmaları" başlıklı üç bölümde ele alır.

Kapitülasyon en geniş anlamıyla "bir ülkedeki yabancılara devletlerarası antlaşmalarla verilen imtiyazlar"[64] demektir. Kapitülasyonlar Osmanlı'nın ekonomisini yıllar içerisinde kontrol altına alarak onu sömürmüş ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünü getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu zamanlarda Sultanların yabancı devletlere verdikleri lütuf ve imtiyazlar zamanla Osmanlı Devleti'ni zora sokmuştur. Yabancı devletlerle yapılan kapitülasyon antlaşmaları sonunda yabancıların Türklerden daha çok hak ve imtiyazları olmaya başlayınca bu işin daha fazla devam edemeyeceği anlaşılmış ve kapitülasyonların kaldırılması için uğraşılmıştır. Kapitülasyonların Osmanlı Devleti tarafından ilk kaldırılma girişimi 1856 Paris Kongre'sinde Ali Paşa tarafından yapılmıştır.[65] Daha sonraki çeşitli girişimler başarılı olmamış, hatta bunların kimileri yabancılara yargı aşamalarında çevirmen bulunması ve hükmün geçerli sayılabilmesi için çevirmenin yargı kararını imzalaması gerekliliği gibi yeni imtiyazların verilmesine

[63] H. O. Dwight, Treaty, s. 2.
[64] Osman Nebioğlu siyaset ve hukuk tarihinde önemli bir yeri olduğunu söylediği "imtiyaz" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan "ayrıcalık" sözcüğünün onun tam anlamını vermediğini söylemiştir. Bkz. O. Nebioğlu *a.g.e.*, s. 69.
[65] O. Nebioğlu, *a.g.e.*, s. 17.

neden olmuştur.[66] 1869 ve 1871 yıllarında yapılan girişimler de sonuçsuz kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı başladığında kapitülasyonları kaldırdığını bir nota vererek ilan etmesi, yabancı devletlerin tek taraflı olarak bunun yapılamayacağının öne sürülmesiyle engellenmiştir. Savaş bitiminde ise Sevr Antlaşması ile kapitülasyonların devam ettiği ve o zamana kadar bu "imtiyazlardan yararlanmayan devletlere de uygulanacağı" bildirilmiştir.[67] Sonuçta 1923 yılında Lozan Barış Konferansı'nda bütün kapitülasyonlar kaldırılmıştır.

1890'lı yılların atmosferi içinde bir Amerikalı misyoner bakış açısıyla yazılan bu kitapta yazar, kapitülasyonları elbette kendi tezine katkı verecek şekilde "yabancıların haklarını güven altına alan antlaşmalar" şeklinde görünüşteki anlamı ile ele almıştır. Kapitülasyonların asıl amacı olan kendi siyasi ve ekonomik hedeflerine ulaşmak gayesini göz ardı etmiştir.

Misyonerler anlaşmalarla sağladıkları hukuki durumlarını, Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimlerin durumunu bahane ederek devamlı bir şeklide güçlendirmişler ve iki ülke arasında birçok krizin yaşanmasına sebep olmuşlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bugün sahiplenilen Ermeni Soykırımı iddialarının ve desteğinin tarihi arka planında da misyonerlerin ve Amerika Birleşik Devletleri tüccarlarının Osmanlı topraklarındaki kurumsal çıkarları söz konusudur.[68]

Kapitülasyonlar konusunda sadece ABD ile değil tüm ülkelerle yaşanan sorunların başında kapitülasyonların yabancının kendi ülkesindeki hukuk sistemine dâhil olmasını kabul ettirmesi ve üzerinde yaşanan ülkenin toprak sahibi olmasından kaynaklanan hukuki hakkından feragat etmesi yatmaktadır. Henry Otis Dwight'a göre de kapitülasyonlar uyarınca yabancı, Türk topraklarında ikamet etmesine rağmen, halen Türkiye dışında, kendi ülkesinde ikamet ettiği kabul edilen biridir. Bu nedenle de, kişisel ilişkilerinde ülkesinin yasalarına göre ve onun temsilcileri tarafından yönetilir.[69]

---

[66] Detaylı bilgi için bkz: O. Nebioğlu, *a.g.e.*, s.17.
[67] O. Nebioğlu, *a.g.e.*, s. 18.
[68] H. Selvi- K. Demirkol, a.g.m., s. 328.
[69] H. O. Dwight, Treaty, s. 3.

Her yabancı gibi Henry O. Dwight'ında bu kitabında Amerikalıların geçmişten gelen imtiyazlarını genişletmek ve sürdürmek niyetinde olduğu görülmektedir. Bu amaçla yazdığı birinci bölümde tezini meşrulaştırmak için kapitülasyonların kökeninden başlar. Henry O. Dwight, Osmanlı Devleti'nde görülen dokunulmazlıkların kökeninin "Roma İmparatorluğu'nun kullanımlarına dayandığını, vatandaş ve yabancı yasasının (lex gentium), İslamiyetin yükselişinden çok önce var olduğunu" söyler.[70]

Kitabın kapitülasyonlar hakkındaki birinci bölümünde yazar düşüncelerini desteklemek için kendisi ile aynı dönemde Osmanlı'da yaşamış olan İngiliz avukat Edwin Pears'ın *İstanbul'un Düşüşü* kitabından eserinde şu alıntıyı yapar:

Mevcut kapitülasyon sistemi, genel olarak temsil edildiği gibi, Türkiye'ye özel olarak uyarlanmış yeni bir buluştan ziyade, bir hayatta kalmadır. Yine de daha az sıklıkla söylendiği gibi, yabancıların imparatorlukla ticaret yapmalarını ve ikamet etmelerini teşvik etmek için Türkiye'nin ileri görüşlü sultanları tarafından verilen cömert tavizlerden oluşan bir sistemdir.[71]

Pears, bu alıntısının hemen öncesinde "İstanbul tarihinde yabancıların dokunulmazlıklarının avantajlarından yararlandıkları bir dönem olmadığını" söyler. Bu alıntının devamında ise, "kapitülasyonların ne yabancılara dayatılan aşağılık rozetler" olduğunu ne de sıklıkla anlatıldığı gibi, "padişahlara özgü olağanüstü bilgeliğin kanıtları" olduğunu ancak yabancıların Osmanlı egemenliği altındaki başkentte önemli bir konumda bulunduklarını, son altı yüzyıl boyunca şehirde yerli nüfus sabit kalırken, yabancı nüfusun büyüdüğünü aktarmaktadır.

Henry O. Dwight kitabın ikinci bölümünde kapitülasyonların sağladığı ve misyonerlerin işletmelerini koruduğu iddia edilen dokunulmazlıkların niteliklerini sadece iki ülke arasındaki 1830 ticaret antlaşmasına dayandırarak kişisel

[70] H. O. Dwight, Treaty, s. 3.
[71] Edwin, Pears, *The Fall of Constantinople, Being the Story of the Fourth Crusade*, Harper & Brothers, New York 1886, s. 152.

dokunulmazlıklar, kişisel mülkiyetin dokunulmazlığı, kişisel eylemin dokunulmazlığı ve bu dokunulmazlıkların değiştirilmesi üzerine paylaştığı notlarla ele alır. 1870 yılından beri Amerikalıların dokunulmazlıklarının sınırlandırılması konusunda ABD hükümetinin kabul ettiği maddeleri sıralar. Sonrasında ise daha önceden yabancılara verilen imtiyazların Osmanlı'daki tüm Amerikalılara da tanınmaya başladığı 1830 Antlaşmasının hükümlerine dönüp genel bilgiler paylaşır.

1830 Antlaşmasında yer alan dokunulmazlıkları şöyle belirtir:

(A) Kişi dokunulmazlığı; "Sessizce ticaretini sürdüren ve herhangi bir suç veya kabahatten yargılanmamış veya hüküm giymemiş olan Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları taciz edilmeyecek".

(B) Kişisel mülkiyetin dokunulmazlığı: "Babıâli'nin tebaası ile Birleşik Devletler vatandaşları arasında davalar ve anlaşmazlıklar ortaya çıkarsa, Amerikalı tercüman hazır bulunmadıkça taraflar dinlenmeyecek ve yargılama yapılmayacak"

(C) Kişisel eylemin dokunulmazlığı: Amerikan vatandaşları bir suç işlemiş olsalar bile, yerel yönetimler tarafından tutuklanmayacaklar ve hapse atılmayacaklar, diğer Franklara karşı gözlemlenen kullanımda olduğu gibi, ancak ortaelçi veya konsolosları tarafından yargılanacaklar ve suçlarına göre cezalandırılacaklardır. Amerikalı tüccarlar, herhangi bir ulusun veya dinin simsarlarını kullanma hakkına sahip olacaklar ve işlerinde asla rahatsız edilmeyecekler ancak genel olarak yerleşik olan geleneklere göre muamele göreceklerdir.[72]

Henry O. Dwight, 1870 yılından beri Amerikalıların dokunulmazlıklarının sınırlandırılması konusunda Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin kabul ettiği konuları ise kitabında şöyle sıralar:

[72] H. O. Dwight, *Treaty*, s. 9-10.

Sokak vaazları yasaktır; Özel izin alınmadan matbaa açmak veya mülkiyetini almak yasaktır; Özel izin alınmadan gazete kurulamaz, özel polis izni alınmadan kimse editör olamaz; Kitaplar veya diğer basılı materyaller sansürcünün önceden izni olmadan basılamaz veya ikinci ve ayrı bir izin alınmadan yayınlanamaz; Hekimler, diplomalarına Osmanlı Tıp Fakültesinin onayını almadan Osmanlı tebaası arasında çalışamazlar; Kamu güvenliği için tüm polis veya belediye düzenlemelerine uyulmalıdır (örneğin, ruhsatsız silah aşınamaz; Osmanlı kontrolüne tabi tutulmadan uyuşturucu ithal edilemez; potasyum klorat, kokain, sülfonal vb. gibi bazı ilaçlar, Amerikalıların kişisel kullanımı için bile ithal edilemez).[73]

Bunlar dışında bir de konsolos ikametgâhı dokuz saat ya da daha uzak yerlerde suç işleyenlere müdahale etme hakkındaki kurallar bunlara dâhil edilmektedir. Türk Mahkemelerinin, "konsolosluktan dokuz saat veya daha fazla uzaklıkta bulunan yerlerde, Amerikalıları konsolosluk delegesi olmadan, 1.000 kuruşu aşmayan davalar ve 500 kuruştan fazla para cezası gerektirmeyen suçlar nedeniyle yargılayabilme durumu" (12) da ABD hükümeti tarafından kabul edilen konular arasında yer alır.

Son olarak da yazar belirli şartları sağlamadan açılan okulların kapatılması hakkındaki kuralları da yine ABD'nin kabul ettiği hükümler altında yer verir. Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan okullarının 1869 yılında Osmanlı'nın çıkardığı Osmanlı'daki okul sistemini düzenleyen yasanın 129. maddesine uymaları konusunda elçilik tarafından 1886 yılında uyarıldıkları bilgisini paylaşır.[74]

Yazar ikinci bölümün son kısmında ise 1830 Antlaşmasının hükümlerini anlatır. Bu antlaşma ile "din adamı, avukat, hekim veya öğretmen olsun, Osmanlı'ya gelen ve orada kendi ikametgâhında veya yurttaşları arasında mesleğini icra eden Amerikalı bir meslek adamına bu hakkının tartışma gerektirmeden açıkça tanındığını"[75] söyler. Osmanlı makamlarının onu "ne taciz edebileceğini ne tutuklayabileceğini ne de hapsedebileceğini… hareket özgürlüğünü engellemek için ikametgâhına giremeyeceğini" aktarır. Mesleğini icra ederken bir suç işlediği veya suçlu olduğu iddia edilirse, Amerikan Konsolosluk Mahkemesinin bu davaların her birinde şahsın suçlu olmadığına karar vereceğini söyler. Bu antlaşmanın, misyoner olan Amerikalılara,

[73] Dwight, *Treaty*, s. 11-12.
[74] H. O. Dwight, *Treaty*, s. 12.
[75] H. O. Dwight, *Treaty*, s. 12-13.

Osmanlı'da mesleklerini kullanma konusunda tartışılmaz bir hak verdiğini, "dokunulmazlık prensibi bu hakka müdahale edilmesine mani olduğundan tam da bu sebeple "misyonerlerin, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nden, çeşitli girişimlerini Osmanlı'da kurma yetkisini kendilerine vermelerini istemek zorunda kalmadıklarını"[76] ekler. Yani misyonerler Osmanlı'da işletme kurarlarken bu meslekleri yapma haklarına sahip olduklarından bir daha ABD'den açacakları işletmeler için izin istemek zorunda kalmamışlardır. Yazar bu duruma şöyle açıklık getirir:

Çünkü Babıâli geçmişte kapitülasyonların onların çeşitli teşebbüslerini üstlenmelerine izin vermedeki etkisini kabul etmiştir. Dahası, yabancılarla Osmanlılar arasında ilişki sağlanması amacıyla var olan kapitülasyonlar, yabancının işinin veya mesleğinin Osmanlı tebaası arasında icra edileceğini öngörmektedir. Dolayısıyla, tüm bu yıllar boyunca Amerikalı misyonerler mesleklerini yabancı sömürge ile sınırlandırmamış olsalar da Osmanlı tebaasını okullarına ve dini hizmetlerine kabul etmiş olsalar da Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan insanların ana dillerinde kitaplar yayınlamış olsalar da 1830 ve 1862 antlaşmaları ve kapitülasyonların tümü, yerel yönetimlerin, misyonerleri taciz etmemeleri içindir.[77]

Bay Dwight, misyonerlerin izlediği şekilde okulların açılmasına, ibadetlerin yapılmasına veya kitapların yayımlanmasına karşı bir kanun olmadığını ve Osmanlı'da halkın yaşadığı yerlerde dini törenlere müdahale edecek bir mevzuatın bulunmadığını söyler.

Henry O. Dwight kitabın üçüncü bölümünde Amerikalı misyonerlerin, 1830 Antlaşması uyarınca Osmanlı Devleti'nde mesleklerini yasal olarak icra etme haklarının "(a.) Osmanlı tebaasına din özgürlüğü veren yasalarla (b.) çok eski zamanlarda da kullanılmasıyla (c.) yabancılardan oluşanlar da dâhil olmak üzere, dinî organlar lehine yapılan özel yasalarla ve (d.) Amerikalıları da bu korumalara, dâhil eden, son uluslararası anlaşmalarla doğrulanmakta olduğunu belirtir"[78].

[76] H. O. Dwight, *Treaty*, s. 13.
[77] Dwight, *Treaty*, s. 13.
[78] Dwight, *Treaty*, s. 15.

Osmanlı tebaasına din özgürlüğü veren yasaları ise şöyle açıklar:

1. 1453 yılında Hristiyan kiliselerine dini özerklik verilmesi ile Hristiyanların, o dönemde okullarını da içlerinde barındıran kiliselerine bedava girebilmeleri ayrıcalığının garanti altına alınması.

2. Osmanlı'daki Katolik ve Protestan misyonerlerin emeklerinden kaynaklanan çeşitli Hristiyan mezheplerine verilen tüzükler. Bu tüzükler, bu yeni mezheplerin zamansal ve manevi işlerine karışmayı yasaklamakta, onları eski mezheplerle aynı temele oturtmakta ve mezheplerinin dinî vecibelerinin güvenlik içinde yerine getirilmesini garanti altına almaktadır. Halkı eğiten misyonerlerin mesleği hukuka aykırı görülmüş olsaydı, zaman zaman bu tüzüklerin padişahlar tarafından verilmiş olması düşünülemezdi.

3. 1856 tarihli Islahat Fermanı hiç kimsenin inandığı dinden dolayı huzursuz veya rahatsız edilemeyeceğini, Osmanlı'da var olan tüm din ve inançlara ibadetin özgürce uygulandığını, hiç kimsenin inandığı dinin gereklerini yerine getirmekten alıkonulamayacağı; her topluluğun okul kurmakta özgür olduğunu, sadece öğretmenlerin seçimi ve öğretim yönteminin Hükümetin gözetim ve denetimi altında olduğunu belirtir.

4. Berlin Antlaşması (madde LXXII) Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm sakinlerinin eşit haklardan yararlanacağını söyler. Bütün dinlerin uygulaması ve dışa dönük uygulamaları tamamen serbest olacaktır.[79]

Amerikalı misyonerlerin, 1830 Antlaşması uyarınca Osmanlı Devleti'nde mesleklerini yasal olarak icra etme haklarının çok eski zamanlardaki kullanımlardan geldiği hakkında şunları belirtir:

[79] Dwight, *Treaty*, s. 15-16.

Eskiden Osmanlı tebaasının Türkiye'deki yabancı din adamları tarafından yürütülen hastane, okul ve din hizmetlerine kabulü uygun bulunmuş ve desteklenmiştir… 1824-1884 yılları arasındaki altmış yıl boyunca, Türkiye'deki Amerikalı misyonerler çok sayıda durumda ve Türk yetkililer tarafından Osmanlı tebaasını dinî hizmetlerine, okullarına ve hastanelerine kabul etmeleri için teşvik edilmişlerdir.[80]

Amerikalı misyonerlerin, 1830 Antlaşması gereğince mesleklerini Osmanlı'da yasal olarak icra etme haklarının dinî organlar lehine yapılan özel yasalarla korunmasına ise "ister yabancı, ister Osmanlı uyruklu olsun, dinî organlar lehine Osmanlı Hükümeti tarafından özel düzenlemeler yapılmıştır"[81] der.

Amerikalıları da bu korumalara, dâhil eden, Osmanlıların son uluslararası anlaşmaları için 1876 Berlin Antlaşmasını, 1875 yılı Eylül ayında ABD elçiliğine Babıali'nin gönderdiği Türkiye'de yaşayan Amerikan misyonerleriyle ilgili notayı, Mayıs 1889 tarihli Amerikan okullarıyla ilgili Vezir Genelgesini örnek olarak kullanır.

Kitap en genel ifadeyle, Osmanlı Devleti'ndeki Amerikalı misyonerlerin yaptıkları mesleklerinden dolayı Osmanlı'da yaşayan diğer Amerikan vatandaşlarının sahip oldukları haklardan mahrum olduklarını göstermektedir. Durumun böyle olmaması gerektiğini yazar, tarihteki uygulama ve antlaşmalardan örnekler vererek açıklar. Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemleri tartışır ve Osmanlı'nın antlaşmalardan kaynaklı hak ve imtiyazların düzenlemesini yapıyor görünürken bu hakları değiştirmeye kalkıştığı konusu üzerinde durur. Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin makul değişiklikleri kabul etme isteğini gösterdiğini, misyonerlerin, Amerika Birleşik Devletleri hükümetine itiraz ettikleri konuların "düzenleme kisvesi altında, yok etmek için tasarlanan keyfi eylemlere karşı"[82] olduğunu vurgular. Osmanlı Devleti'nin antlaşma haklarının kullanımını düzenleme iddiasını misyonerlerin kabul ettiğini ancak

[80] Dwight, *Treaty*, s. 16-17.
[81] Dwight, *Treaty*, s. 17.
[82] Dwight, *Treaty*, s. 20.

bir değişiklik yapılacaksa bunun her iki taraf arasındaki karşılıklı anlaşma ile olması gerektiğini belirtir.

Sonuç

Henry Otis Dwight, babası Harrison Gray Otis Dwight kadar Ermenilere hizmet etmiş ve Board'un takdirini kazanmış bir misyonerdir. Osmanlı Devleti'nin işleyişini ve yapısını son derece yakından bilerek, uzun yıllar Board için çalışmıştır. Ancak onun diğer misyonerlerden asıl farkı hukuk doktoralı olmasıdır. Osmanlı Devleti'ndeki Amerikalı misyonerlerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm yolları hakkında bilgi ve tecrübe sahibi biri olarak, hem Board misyoneri olduğu dönemde hem de diğer kurumlarda üstlendiği görevlerde hep üst düzey işlerde yer almış, ansiklopediler, sözlükler hazırlamıştır. İlişkileri ve tanıdıkları sayesinde kendisine sürekli bir bilgi akışı olmuş ancak o bu bilgileri değerlendirmekte her misyoner gibi tarafsız kalamamış, görgü tanıklıklarını veya görgü tanıklarından topladığı bilgileri, kendi davasına hizmet etmesi için kullanmıştır.

Ülkemizde Amerikan Board'un misyonerlik faaliyetlerinin anlaşılmasına ve bu konudaki literatüre katkıda bulunmak için seçilen Henry O. Dwight'ın Osmanlı'daki Amerikalı misyonerlerin haklarını konu alan eseri, bir Board misyonerinin bakış açısıyla Amerikalı misyonerlerin sahip oldukları imtiyazları ele almaktadır. Eser, Osmanlı Devleti ile ABD arasında imzalanan antlaşmalara atıfta bulunarak Amerikalı misyonerlerin Osmanlı Devleti'nden aldıkları imtiyazlara değinmektedir ve misyonerleri bilgilendirmek amacıyla yazılmıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki ABD vatandaşı misyonerlerin antlaşmalardan kaynaklı hakları ve hukuki durumları, Anadolu'da başlayan Ermeni olaylarının bir sonucu olarak Osmanlı gündemine gelmiştir. Özellikle ABD vatandaşlığını alan Ermenilerin olaylara karışması ve Amerikalı misyonerlerin onları desteklemeleri konuyla ilgili olarak Osmanlı'nın önlem almasını zorunlu kılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Henry O. Dwight'ın Ermeni olaylarının başlamasının hemen öncesinde yazılmış olan bu kitabı da

Amerikalı misyonerlerin içine girecekleri sürecin ve ileride karşılaşılacakları durumların eğiticisi ve hazırlayıcısı olarak görülebilir.

Kaynaklar

ABD Ankara Büyükelçiliği, "ABD – Türkiye İlişkilerinin Tarihine Bir Bakış", https://tr.usembassy.gov/tr/our-relationship-tr/policy-history-tr/io-tr/ 20.07.2021.

AKSU, A., *Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner Levi Parsons ve Pliny Fisk'in Anadolu ve Kudüs Seyahat Raporları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Cornelia P. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16849, http://www.dlir.org/archive/items/show/16849 (10.06.2021)

Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Harrison G.O. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16851, http://www.dlir.org/archive/items/show/16851 (10.06.2021)

Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah H.D. Riggs," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #17416, http://www.dlir.org/archive/items/show/17416 (10.06.2021)

Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Henry O. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16852, http://www.dlir.org/archive/items/show/16852 (10.06.2021)

Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary A. B. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16854, http://www.dlir.org/archive/items/show/16854 (10.06.2021)

Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary L. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16855, http://www.dlir.org/archive/items/show/16855 (10.06.2021)

Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ardelle M.G. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16848, http://www.dlir.org/archive/items/show/16848 (10.06.2021)

Amerikan Bord Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Isabella P. B. Dwight," American Research Institute in Turkey, Istanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #16853, http://www.dlir.org/archive/items/show/16853 (10.06.2021)

AMHERST COLLEGE, Archives & Special Collections (2021). "Harrison Griswold Dwight (AC 1898) Papers", https://archivesspace.amherst.edu/repositories/2/resources/23 20.06.2021.

ARMAOĞLU, F., *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

ARPEE, L., "An Actual Experiment in Non-Sectarian Missionary Activity", *The American Journal of Theology*, C. 11, 1907.

CONSECRATED EMINENCE, Archives & Special Collections at Amherst College, "Please let this go the rounds: Henry Otis Dwight and the Armenians, 1893-96", 2015, https://consecratedeminence.wordpress.com/2015/04/12/please-let-this-go-the-rounds-henry-otis-dwight-and-the-armenians-1893-96/ 10.06.2021.

DALKANAT, Y., *Osmanlı İmparatorluğu Garp Ocakları ile ABD Arasındaki Deniz Antlaşmaları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

DWIGHT, H. G. O., *Christianity in Turkey: A Narrative of the Protestant Reformation in the Armenian Church*, J. Nisbet, London 1854.

DWIGHT, H. G. O., *Christianity Revived in the East: Or, a Narrative of the Work of God Among the Armenians of Turkey*, Baker and Scribner, New York 1850.

DWIGHT, H. G. O., *Memoir of Mrs. Elizabeth B. Dwight, Including an Account of the Plague of 1837*, M. W. Dodd, New York 1840.

DWIGHT, H. O., *Centennial History of the American Bible Society*. V. 1, Macmillan, New York 1916.

DWIGHT, H. O., *A Moslem Sir Galahad: A Present Day Story of Islam in Turkey*, Fleming H. Revell Company, New York 1913.

DWIGHT, H. O., TUPPER, H. A. Jr., ve BLISS, E. M., *The Encyclopedia of Missions: Descriptive, Historical, Biographical, Statistical*, 2. baskı. Funk & Wagnalls Company, New York 1910.

DWIGHT, H. O., *The Blue Book of Missions for 1907*, Funk & Wagnalls, New York 1907.

DWIGHT, H. O., *The Blue Book of Missions for 1905*, Funk & Wagnalls, New York 1905.

DWIGHT, H. O., *Constantinople and Its Problems: Its Peoples, Customs, Religions and Progress*, Oliphant, Anderson and Ferrier, London 1901.

DWIGHT, H. O., *Treaty Rights of American Missionaries in Turkey*, Foreign Missions Library, New York 1893. http://www.dlir.org/archive/items/show/11147 (10.06.2021).

DWIGHT, H. O., *Turkish Life in War Time*, Charles Scribner's Sons, New York 1881.

ERHAN, Ç., *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenle*ri, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015.

FIELD, J. A. Jr., *America and the Mediterranean World, 1776-1882*, Princeton University Press, Princeton 1969.

GORDON, L. J., *American Relations with Turkey 1830-1930: An Economic Interpretation*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1932.

GÜLER, Y., "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6, S.1, Kırşehir 2005, s. 227-240.

KAHRAMAN, N., "Amerikan Protestan Misyonerlerin Osmanlı Coğrafyasına Yönelik İlk Matbaası: Malta (1822-1833)", *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, C. 7, S. 1, Ankara 2020, s. 95-136.

KAYAPINAR, S., "1830 Osmanlı-ABD Ticaret Antlaşması Öncesi' Amerika'nın Diplomasi Girişimleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 51, Kütahya 2017, s. 39-56.

KERNER, H. J., *Turco-American Diplomatic Relations, 1860-1880*, Ph.D. Thesis, Georgetown University, 1948.

KOÇAK, P., *Harrison Gray Otis Dwight ve Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri (1830-1862),* Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2019.

KÖPRÜLÜ, O. F., "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, C.2, Ankara 1987, s. 927-947.

KURAT, A. N., "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.8, Ankara 1967, s. 287-321.

KURAT, A. N., "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, Ankara 1964, s.175-213.

KURAT, A. N., *Türk-ABD Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Doğuş Matbaası, Ankara 1959.

Missionary Review of the World (January to December 1917), "Henry Otis Dwight", Missionary Review Publishing Company Inc, New York 1917, s. 558.

MORSE, L. L., *Relations Between the United States and the Ottoman Empire*, Ph. D. Thesis, Clark University, 1924.

NEBİOĞLU, O., *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986.

ÖRMECİ, O., "Türk-Amerikan İlişkileri: Mazisi ve Güncel Durumu", 12 Mart 2019 tarihinde Marmara Üniversitesinde düzenlenen 2. Siyaset ve Diplomasi Okulunda sunulan Bildiri, İstanbul 2019.

PEARS, E., *The Fall of Constantinople, Being the Story of the Fourth Crusade*, Harper & Brothers, New York 1886.

SALT, J., *Emperyalizm, Evanjelizm ve Osmanlı Ermenileri: 1878-1896*, (çev. K. Göksel), Tarih ve Kuram Yayınları, İstanbul 2015.

SELVİ, H., ve DEMİRKOL K., "Osmanlı Devleti'nde Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlarının Hukuku ve Karşılaşılan Bazı Problemler", *History Studies*, C.4, Özel Sayı, Samsun 2012, s. 327-349.

SHOWALTER, D. K., "The 1810 Formation of the American Board of Commissioners for Foreign Missions", *The Role of the American Board in the World: Bicentennial Reflections on the Organization's Missionary Work 1810-2010*, (Edit Clifford Putney – Paul T. Burlin), Wipf and Stock, Oregon 2012, s. 1-10.

SMITH, E., ve Dwight H. G. O., *Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwight in Armenia: Including a Journey through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas,* Crocker and Brewster, Boston 1833.

STOCK, E., *A Short Handbook of Missions*, Longmans, Green and Co, London 1904.

ŞAHİN, M., "Amerikalı Misyonerler Örgütünün Kısa Tarihi", *Wilson Amos Farnsworth: Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi (1853-1903)*, (Edit. ve çev. M. Şahin), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 13-38.

TÖRELİ, T., ve ÇOBAN DÖŞKAYA, F., "Amerikan Board Misyoneri Olive L. Parmelee Andrus ve Mardin", *Geçmişten Günümüze Tarihten İzler*, (Edit. D. Karacoşkun ve Osman Köse), Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s. 201-249.

TRASK, R. R., *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform, 1914-1939*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1971.

ÜLMAN, H., *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Sevinç Matbaası, Ankara 1961.

WRIGHT, W. L. Jr., *American Relations with Turkey to 1831*, Ph.D. Thesis, Princeton University 1928.

YETKİNER, C., "İstanbul'da Bir Cemaatin Doğuşu: William Goodell ve Amerikan Protestan Misyonu", *Akademik Orta Doğu*, C.3, S.1, 2008, s. 133-164.

YILDIZ, Özgür, "ABCFM (Amerikan Board) Arşivleri'nin Osmanlı-Amerikan İlişkileri Bağlamında Değerlendirilmesi", *Tarih Okulu Dergisi*, C.9, S.27, İzmir 2016, s. 519-541.